
Nekoliko kritičkih napomena

Dragutin Raguž: *Odnosne rečenice s veznikom/relativom što*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994.

183

Imali smo priliku na stranicama *Jezika* XLII, 2, str. 62–64 čitati vrlo informativan prikaz o knjizi Dragutina Raguža pisanoj na zanimljivu temu nesklonjivog¹ relativizatora *što*. Zbog složenosti te teme nema u Hrvatskoj mnogo lingvista koji bi se prihvatili pisanja o Raguževoj knjizi. Autorica prikaza Vlasta Rišner, jedna od četiri ju učenica osječke sintaktičke škole Jasne Melvinger, pokazala je vrlo dobru upućenost u tu tematiku i poznavanje literature o njoj. Kako je autorica imala za cilj opisati sadržaj Raguževe knjige a ne kritički se osvrnuti na njega, ovim svojim prilogom želim dodati nekoliko kritičkih napomena o knjizi *Odnosne rečenice s veznikom/relativom što*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994, str. 164.

Popis literature u Raguževoj knjizi (75 bibliografskih jedinica) pokazuje da je

- 1 Tj. nepromjenljivog, indeklinabilnog.
- 2 Točan naslov knjige je teško odrediti jer na koricama piše jedan naslov, a na naslovnoj stranici nakon korica piše drugi naslov.

autor svoje iščitavanje literature zaustavio na 1988-oj godini.³ Time je propustio mogućnost da primijeni spoznaje do kojih se došlo npr. u Pranjčkovićevoj *Skladnji*⁴ i u mnogim drugim radovima. Osim toga, propustio je osvrnuti se na jednu pravu najezdu kontradikcija o nesklonjivom relativizatoru *što* (koji je tema njegove knjige) napisanih upravo u tom razdoblju koje Raguž nije obuhvatio svojim iščitavanjem pa ću zato prije nego što nešto kažem o Raguževoj knjizi opisati aktualni kontekst u kojem se ona objavljuje.

U članku M. Znike »*Koji i što ga*«⁵, u kojem je već u naslovu rečeno da mu je predmet konstrukcija *što ga* — za koju je poznato da se sastoji od nesklonjivog relativnog veznika *što* i od oblika lične zamjenice trećeg lica — autorica u analizi te konstrukcije *što* naziva relativnom zamjenicom i kaže da se u svom članku ne bavi nesklonjivim relativnim veznikom *što* ! /, zaboravljajući pritom da je osnovna razlika između sklonjive relativne zamjenice *što* i nesklonjivog relativnog veznika *što* upravo prisutnost lične zamjenice, koja se pojavljuje jedino uz nesklonjivi veznik i to zato što on sam ne pokazuje padeže.⁶

Drugo izdanje *Priručne gramatike* (1990), u kojem se govori o relativizatoru *što*, nije spomenuto u Raguževoj knjizi.⁷ No, nerazumljivo je zašto nije spomenuto ni prvo izdanje te gramatike, objavljeno još prije petnaest godina (1979), u kojem se jednako kao i u drugom izdanju govori o relativizatoru *što*. Tako je Raguž propustio ukazati na kontradikcije koje se o relativizatoru *što* nalaze u toj gramatici. Tamo se npr. kaže (Barić i dr.²1990, str. 106; 1979, str. 118) »imenička zamjenica *što* može se

upotrijebiti umjesto nominativa pridjevne zamjenice *koji* za sva tri roda /... / u akuzativu se tako upotrijebljenoj zamjenici dodaje enklitički oblik lične zamjenice«. Niti se imeničkoj zamjenici *što* može u našem jeziku dodati lična zamjenica s istom referencijom (**Sve Što sam GA kupio...*, **Sve čemu sam MU se radovao...*, **Ono ČEGA sam GA se nagledao...* itd.)⁸ niti se tu radi o imeničkoj zamjenici. Naime, umjesto *koji* može se upotrijebiti samo onaj tip relativizatora *što* koji se više ne ponaša kao zamjenica, već kao veznik. Greška u gramatici nastala je uslijed nerazlikovanja sklonjivog relativizatora *što*, koji je imenička zamjenica, i nesklonjivog relativizatora *što*, koji je veznik. Zbog svojih svojstava imenička zamjenica *što* ima potpuno različite antecedente od pridjevne zamjenice *koji*, i jedan relativizator nije moguće zamijeniti drugim.⁹ H. Križková navodi da se ta dva relativizatora nalaze u simetričnoj opoziciji — međusobno se isključuju u svim pozicijama.¹⁰

Isti »virus« proširio se i na neke novije nezagrebačke gramatike. Jednak tip greške, uslijed istog razloga, napravljen je i u *Gramatici* P. Mrazović i Z. Vukadinović

3 Istina, naveden je jedan rad iz 1989. g., ali radi se o tiskarskoj greški jer taj rad A. Musića je iz 1898. g.

4 I. Pranjković, *Hrvatska skladnja*, Zagreb 1993.

5 *Jezik* XLI, 5, 1993–94, str. 137.

6 O tome sam više pisala u berlinskom *Zeitschrift für Slavistik*, XL, 2, 1995, str. 202–213.

7 E. Barić i dr., *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb ²1990.

8 G. Sanders i J. H. Tai, »Immediate dominance and identity deletion«, *Foundations of Language*, VIII, 2, 1972, str. 195, čak tvrde da se ni u jednom jeziku ne pojavljuje uz relativnu zamjenicu još jedna zamjenica koja bi se odnosila na isti antecedent (ta tvrdnja ipak ne vrijedi za jezike u kojima postoji udvostručenje objekta, npr. u makedonskom i rumunjskom, v. J. van der Auwera i D. Kučanda, »Pronoun or conjunction — the Serbo-Croatian invariant relativizer *što*«, *Linguistics*, 23, 1985, str. 944, te u bugarskom).

9 I. Pranjković ističe da postoje dva relativizatora *što* i da jedan od njih, zamjenički *što*, nije nikad zamjenjiv s *koji*, a drugi, veznički *što*, uvijek je zamjenjiv s *koji* (»*Koji i što*«, *Jezik*, XXXIV, 1, 1986, str. 12, 15; *Hrvatska skladnja*, Zagreb 1993, str. 96–97).

10 »SRZ typu *co* a AdRZ typu *kerý* však tvoří opozici symetrickou, tj. ve svých pozicích se vzájemně vylučují.« (»Relativní věty v současných slovanských jazycích«, *Slavia*, XXXIX, 1, 1970, str. 40).

(1990)¹¹: »Odnosni konektor *što* ostaje, međutim, nepromjenjen, a najčešće upućuje na neodređene zamenice. *To je SVE ŠTO još želim. Kupila bih NEŠTO ŠTO vredi. Nije to NIŠTA ŠTO bi vredelo videti.*« U ovakvim primjerima ne radi se o nesklonjivom relativizatoru *što*, kako autorice tvrde, već o sklonjivom. I sami primjeri koji su navedeni kao dokaz nesklonjivosti relativizatora *što* pokazuju da autorice nisu u pravu kad tvrde da je on u tim primjerima nesklonjiv (nepromjenjiv) jer čim mu u istim primjerima promijenimo sintaktičku funkciju, on mijenja i svoj oblik: *To je sve ŠTO još želim / ČEMU još težim; Kupila bih nešto ŠTO vredi / ČEGA nema; Nije to ništa Što bi vredelo videti / O ČEMU bi vrijedilo diskutirati.*

I u *Gramatici* R. Đorđević (1989)¹², iako autorica uočava da relativizator *što* ponekad izražava padež a ponekad ne, i pokušava to opisati razlikovanjem dvaju tipova riječi *što*, nalaze se netočne tvrdnje. Prva je o ograničenoj sklonjivosti riječi u sastavu *ono što*: »menja se ili samo prvi, ili samo drugi deo kolokacije *ono što*: Bojim se *onoga što* će nastati. To je bilo *ono čega* sam se bojao.« Dovoljno je uzeti rečenicu *Bojim se onoga čega se prije nisam bojao* pa da se vidi da je sklonjiv i prvi i drugi dio kolokacije *ono što*. Druga tvrdnja je da relativizator *što* ne pokazuje padež kad ima za antecedent čitavu rečenicu: »Relativna zamenica *što* može imati i rečeničnu relaciju — ona se može odnositi na sadržinu cele glavne rečenice kada nema obeležje padeža: Od nas se očekivalo da radimo celo vreme, *što* je dosta logično.« Dovoljno je rečenicu preoblikovati u *Od nas se očekivalo da radimo cijelo vrijeme, o čemu su nas i pismeno obavijestili* pa je očito da zamjenica *što* ima obilježje padeža i kad se odnosi na čitavu rečenicu.

11 *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad 1990, str. 649.

12 *Engleski i srpskohrvatski jezik. Kontrastivna gramatika imeničke grupe*, Beograd 1989, str. 327–329.

Pridodamo li tome i kontradikcije o relativnim rečenicama u Katičićevoj *Sintaksi*¹³ i u njegovom članku objavljenom u *Jeziku*¹⁴, o kojima sam već pisala¹⁵, te kontradikcije o relativnim rečenicama koje je napisao Raguž u svom članku »Jesu li da, gdje i *kako* relativni veznici?«¹⁶, od kojih sam neke također već pobrojala u svojoj knjizi¹⁷, onda se vidi da je opis relativnih rečenica jedna od najslabijih točaka u hrvatskoj lingvistici.

Iako sam o temi Raguževe knjige pročitala šest puta veću literaturu¹⁸ od one koju on navodi u svojoj knjizi, to nije bilo neophodno za pisanje ovoga članka jer kontradikcije o kojima ću govoriti lako može uočiti svatko tko poznaje osnove sintakse. Tako već na samom početku knjige (str. 9) Raguž piše »Pregled osnovnih pitanja koje *ih* taj relativ nameće...« /istakla S. K./ Čitatelj ne mora biti lingvist da bi primijetio kako nešto nije u redu s tom rečenicom: već jezični osjećaj izvornog govornika kaže mu da je *ih* nakon *koje* nepravilno. A ako je lingvist i još ako usto poznaje relativne rečenice, onda može i teorijski obrazložiti zašto je *ih* nakon *koje* nepravilno: zamjenica *koje* uvodeći relativnu rečenicu istovremeno i pokazuje sintaktičku funkciju u toj rečenici, u ovom slučaju funkciju objekta, a kako naš jezik ne poznaje udvajanje objekta (**uveo sam NJEGA GA, *nema NJIH IH*) nepravilno je nakon objekta iskazanog zamjenicom *koje* dodati još i ličnu zamjenicu *ih* koja iskazuje isti objekt — time bismo imali dvije zamjenice za isti objekt u jednoj rečenici. Ako poznavao relativnih rečenica pridodamo i znanje nekoga tko se specijalno bavi nesklonjivim relativizatorom *što*, onda će on dodatno reći da je razlika između sklonjivog relati-

13 R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Načrt za gramatiku*, Zagreb 1986. ili ²1991.

14 *Jezik* XLI, 3, 1993–94, str. 65–77.

15 *Jezik* XLII, 2, 1994–95, str. 51–58.

16 *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, knj. 17, 1991, str. 212–241.

17 S. Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb 1995.

18 Usp. popis literature u Kordić, o. c., str. 325–360.

vizatora *koje* i nesklonjivog relativizatora *što* upravo to da se nakon *koje* ne može upotrijebiti lična zamjenica (npr. *ih*) dok se nakon *što* upotrebljava lična zamjenica (usp. **ljudi KOJE sam IH vidio* naspram *ljudi ŠTO sam IH vidio*). Budući da su tema Raguževe knjige relativne rečenice, i to one uvedene nesklonjivim relativizatorom *što*, greška ovakvog tipa, koja bi se rijetko mogla naći čak i u nelingvističkim knjigama, ne treba poseban komentar. Da bi kontradikcija bila veća, sam autor već na sljedećoj stranici kaže da »... uz *što* dolazi lična zamjenica u obliku koji traži glagol odnosne rečenice. Tako izgleda da *što* samo uvodi odnosnu rečenicu, a da lična zamjenica predstavlja antecedent. Te dvije funkcije: relativizacija i predstavljanje (zastupanje) na istome se mjestu mogu i spojiti u jednoj riječi, kako je to npr. slučaj u odnosnoj zamjenici *koji*.« Isto tako, samo nekoliko stranica kasnije (str. 13) ističe da bi izricanje dviju zamjenica za isti objekt u jednoj rečenici bila anomalija za gramatike svih slavenskih jezika osim za bugarski i makedonski (a sam je takvu anomaliju na str. 9 napravio za hrvatski jezik).

Navodeći najvažniju literaturu o relativnim rečenicama u našem jeziku na str. 9, ne spominje neke nezaobilazne autore poput D. Maček, M. Vitezića, V. Friedmana. Pogotovo je neobično da nigdje u knjizi ne spominje radove D. Maček jer je ta autorica opisala i razliku u antecedentima između sklonjivog *što* i nesklonjivog *što*.¹⁹ Tu važnu razliku Raguž uopće ne navodi u svojoj knjizi pa čitatelji ne saznaju ni osnovno o različitoj upotrebi dvaju tipova *što*. Štoviše, ponekad u knjizi izgleda da ni

19 Usp. D. Maček, »Relative pronouns in English and Serbo-Croatian«, u *YSCECP, Reports 3*, R. Filipović (ur.), Zagreb 1970, str. 105-128; »Relatives in English and their Serbo-Croatian equivalents«, u *YSCECP, Studies 6*, R. Filipović (ur.), Zagreb 1975, str. 27-62; *Relativization in English and Serbo-Croatian*, *YSCECP, New Studies 3*, Zagreb 1986; »Ambivalence of relative clause structure — a diachronic view«, *Studia Romanica et Anglicae Zagrebiana*, 31-32, 1986-87, str. 103-115.

Raguž nije svjestan te razlike jer istovremeno govori o oba tipa *što* a pritom postupa kao da se radi o jednom. Npr. (str. 13) odmah nakon *što* je naveo shvaćanje A. Vebera-Tkalčevića da se *što* može odnositi na cijelu prethodnu rečenicu, i propustio istaknuti da se tada radi o sklonjivoj zamjenici *što*, nadovezuje na tu rečenicu Browneovu tvrdnju kako »*što* ne može biti zamjenica u tim slučajevima« premda je čak i iz primjera vidljivo da Browne ne misli na slučajeve kada se *što* odnosi na čitavu rečenicu nego samo na imenicu, a tada se već više ne radi o sklonjivoj zamjenici *što* nego o drugom tipu relativizatora *što* — o nesklonjivom vezniku. Da je Raguž svjestan te osnove razlike, sigurno ne bi slučajeve upotrebe sklonjivog *što* poistovjetio sa slučajevima upotrebe nesklonjivog *što*, a upravo to je učinio nadovezujući druge na prve kao da se radi o »tim slučajevima«. Ujedno je i krivo naveo Brownea jer Browne pravi jasnu razliku između upotrebe sklonjive zamjenice *što* i upotrebe nesklonjivog veznika *što*, te baš za primjere kada se *što* odnosi na čitavu rečenicu kaže da se radi o zamjenici a ne o vezniku: »To see that *što* here is the pronoun and not the conjunction, we give another example /... /: *Ozlijedeno je više ljudi, čemu se ne čudim*.«²⁰

Način na koji Raguž navodi podatke iz literature i izriče svoje neslaganje s njima može se ilustrirati sljedećim citatom (str. 132): »... mišljenje Dmitrieva (JF 25) da vlastita imena u pravilu iza sebe imaju odredbenu rečenicu također nema čvrste podloge. Dakle ni Browneova konstatacija da *što* dolazi samo u restriktivnim, ni Dmitrievljeva da uz vlastita imena dolaze samo odredbene neće stajati.« Iz citata, a ni prije ni poslije u tekstu, čitatelj ne saznaje na kojoj stranici svoga rada Dmitriev ili Browne kažu sporne tvrdnje. Ne može čak saznati ni o kojem je radu riječ — u popisu literature nije naveden nijedan rad Dmitrieva koji bi bio objavljen u *Južnosloven-*

20 W. Browne, *Relative clauses in Serbo-Croatian in comparison with English*, *YSCECP, New Studies 4*, Zagreb 1986, str. 118.

skom filologu (pretpostavljamo da kratica *JF* u citatu znači taj časopis), a za Brownea je navedena doktorska disertacija iz 1980. g. i knjiga iz 1986. g. pa čitatelj treba sam pogadati. Ako usprkos tome čitatelj ipak uspije naći originalne tekstove autora spornih tvrdnji, onda vidi da Dmitriev uopće ne kaže da uz vlastita imena dolaze odredbene (restriktivne) rečenice, nego kaže suprotno: »Распространительно-повествовательное значение может иметь определительноепридаточноепри любом поя спряемом словс. Однако следует отметить, что при именах собственных определительныепридаточные имеют, как правило, значение распространительно-повествовательное, что вполне понятно, так как имена собственные обозначают предметы конкретные, определенные, которые либо не нуждаются в выделении, либо не могут быть выделены, являясь единичными.«²¹ Kako je Raguž došao do toga da obrne Dmitrievljevu tvrdnju, može se pretpostaviti ako se ima na umu da je i I. Grickat u jednom svom ranijem članku upravo tako kao sada Raguž obrnula tvrdnju Dmitrieva.²² Radove te autorice, naime, Raguž spominje na više mjesta u svojoj knjizi, pa i na stranici na kojoj govori o Dmitrievu, ali propušta navesti da iz njenih radova

preuzima i Dmitrievljevu tvrdnju.²³ Takvim postupkom izbjegava pokazati da nije čitao Dmitrievljev članak, ali mu se tako dogodilo i da je preuzeo pogrešnu interpretaciju Dmitrieva. Što se tiče Browneove sporne tvrdnje, i za nju se čitatelj mora namučiti dok nađe njen izvor — Raguž nijedanput u knjizi ne navodi uz Browneovo ime godinu izdanja, a najčešće ni broj stranice, pa je čitatelj u situaciji da traži u knjizi kada će Raguž konačno nakon više puta spominjanog Browneovog imena navesti barem broj stranice, da bi se na osnovi toga moglo zaključiti o kojem je od dvaju Browneovih radova navedenih u literaturi riječ. Sva mjesta na kojima je navedena barem stranica provjerila sam i ustanovila da se radi o Browneovoj knjizi iz 1986. g. (kako bi i moralo biti jer je knjiga kasnija, doradena verzija rukopisa disertacije). No, tada se događa nešto slično kao i s Dmitrievom. Naime, tvrdnje na koju se Raguž poziva — da *što* dolazi samo u restriktivnim rečenicama — nema u Browneovoj knjizi. Naprotiv, Browne jasno kaže (str. 82) da je takvo ograničenje karakteristično za govornike »from the eastern and central parts of the SC area«, dok u zagrebačkoj sredini *što* često ne podliježe takvom ograničenju, pogotovo u novinskom stilu: »In the Zagreb press it is easy to find examples of *što... ga* which do not obey our semantic constraints.« Svaki puta kada govori o restriktivnosti relativizatora *što* Browne napominje i da to svojstvo nije univerzalno, odnosno da je vezano za određene govornike te »We note, however, that many other speakers use *što + ga* as an alternative to *koji* without semantic distinction in clauses of all sorts.« (str. 139).

Raguž uvodi nove termine *obavezna/neobavezna odredba* za ono *što* se u

21 »Значения определительных придаточных с относительным местоимением *koji*«, *Južnoslovenski filolog*, XXV, 1961–62, str. 357, a i u sažetku svoga članka Dmitriev ponavlja to isto: »Ako je subjekat celine neko lično ime, zamenica, reč uz koju stoji neodređeno *neki* odn. broj *jedan*, to je sve jasan znak da pred sobom imamo dopunsko značenje zavisne rečenice. U njemu se gubi karakter atributivnosti i stvara se semantika 'prisajedinjavanja', 'nadgrađivanja', tj. apozitivna semantika, a odnosna zamenica *koji* postaje bliska po značenju vezniku *a*.«, str. 364.

22 Usp. I. Grickat, »Relativno *koji* i *što*«, *Naš jezik*, XVI, 1–2, 1967, str. 45.

23 Da je Raguž upoznat s člankom I. Grickat navedenim u prethodnoj bilješci, može se zaključiti i po tome što na njega upućuje u vezi s nekom drugom temom (v. npr. str. 126, 128), a i navodi ga u popisu literature.

24 Termine *restriktivna/nerestriktivna* koriste npr. Motsch (1965: 88), Maček (1970: 106; 1986: 2), Aronson (1972: 141), Ehrenkranz & Hirschland (1972: 28), Friedman (1972: 40), Must (1972: 25), Gođab (1972: 37), Loetscher (1972: 50, 54–55; 1973: 362), Rijk (1972: 134), Vitezić (1973: 167), Smith (1974: 643), Živ & Cole (1974: 776), Card & McDavid (1975: 412), Birkenmaier (1977: 127–128), Rigger (1980: 143), McCawley

literaturi najčešće naziva *restriktivna/nerestriktivna* rečenica.²⁴ Iako nove termine uvodi već na str. 42, ipak do kraja knjige te svoje nove termine koristi tako da uz njih paralelno navodi i parove drugih termina (*restriktivna, odredbena, atributna / nerestriktivna, neodredbena, apozitivna, objasnidbena*) pa već i zbog toga njihovo uvođenje u knjizi nije funkcionalno. U toj šumi sinonima za isti termin ne čudi da je nekoliko stranica nakon što sam u *Jeziku* (XLII, 2, 1994–95, str. 55) upozorila na pogubnost umnažanja sinonima za isti termin iznesena potvrda upravo te pogubnosti. Naime, prikazujući Raguževu knjigu V. Rišner kaže (nav. dj., str. 64) »Relativ što ne dolazi samo u restriktivnim (prema Katičiću odredbenim) odnosnim rečenicama, a vlastita imena primjerice ne zahtijevaju nužno obvezne odredbe (u literaturi: apozitivne, nerestriktivne rečenice).«, gdje je očito trebalo biti napisano da vlastita imena ne zahtijevaju nužno *neobavezne* odredbe, jer se samo takve odredbe mogu poistovjetiti s apozitivnim, nerestriktivnim rečenicama. Raguž smatra da je termin *restriktivna* rečenica neprikladan jer kod rečenica uvedenih pomoću *koji god* po njegovu mišljenju »nema restriktivnosti« (str. 63). Međutim, očito je da se sadržajem i takvih rečenica izriče kriterij za odabiranje referenata, izriče se kriterij na osnovi kojeg će se ograničiti referenti samo na one koji imaju svojstvo navedeno sadržajem relativne rečenice — *Koji god mi knjigu Marko preporučí, pročitat ću je* — dakle, neću pročitati sve knjige na svijetu nego samo one koje mi Marko preporučí, a što je to drugo nego restriktivnost. I takve rečenice su, prema tome, restriktivne. Do

(1981: 116), Comrie (1981: 131), Kurzová (1981: 11, 50), Mallinson & Blake (1981: 265), Sells (1985), Tabakowska (1985: 17), Andrews (1985: 4), Browne (1986: 85–86), Prideaux & Baker (1986: 50), Pranjković (1986: 15; 1993: 96), Hannay & Vester (1987: 39–40), Kovačević (1988a: 82), Thorne (1988: 426), Eisenberg (1989: 228–229), Mrazović & Vukadinović (1990: 554–556), Fabb (1990: 57–58), Baĝtajewska–Miglus (1991: 12), Popović (1992: 33), Steube (1992: 189). Potpune bibliografske podatke navodim u popisu literature spomenutom u bilješci 18.

kraja relativizirajući razliku između restriktivnih i nerestriktivnih rečenica (u njegovoj terminologiji obaveznih i neobaveznih odredbi) Raguž kaže (str. 68) da između njih »na sintaktičkoj razini nema razlike«. Međutim, ako se pogledaju opisi tih rečenica u svijetu, onda se vidi da je upravo sintaktička razlika između tih rečenica neosporna i da je ona jasno i opisana.²⁵ Osim toga, o razlici između restriktivne i nerestriktivne relativne rečenice kaže Polanski još 1967. g., str. 332, da »jest znane od dawna w literaturze syntaktologicznej«. ²⁶

Raguž navodi samo jednu metodu utvrđivanja je li rečenica restriktivna ili nerestriktivna — to je metoda postavljanja pitanja. Nju prilično nadugačko i nejasno objašnjava (str. 48–58) te se na kraju i ne vidi kakva je razlika između nje i iz literature dobro poznatog ustaljenog testa ispuštivosti (usp. str. 58). Uostalom, njegovi novi termini *obavezna/neobavezna* odredba izgledaju kao da su dobiveni upravo prema dobro poznatom kriteriju razlikovanja tih rečenica prema ispuštivosti — kad ne bi uporno inzistirao na originalnosti, mogao bi rečenice nazvati i *ispustiva/neispustiva* odredba. Osim toga, ne spominje druge metode o kojima se u literaturi govori.²⁷ Također, raspravljajući o nerestriktivnim rečenicama (str. 54 i dalje u knjizi) ne pokazuje da mu je poznato da se u litera-

25 Usp. npr. C. Lehmann, *Der Relativsatz*, Tübingen 1984, str. 262; E. Baĝtajewska–Miglus, *Der restriktive Relativsatz im Italienischen und Polnischen: eine vergleichende Untersuchung*, Tübingen 1991, str. 14; tu razliku na sintaktičkoj razini opisujem u svom članku u *Croatici*, XXIII–XXIV, 37–38–39, 1992–93, str. 152–153, a ističe je i Katičić u *Jeziku* XLI, 3, 1993–94, str. 74; i predstavnici transformacijsko-generativne gramatike daju jedan sintaktički opis za strukturu s restriktivnom rečenicom, a drugi, različit, za strukturu s nerestriktivnom rečenicom.

26 K. Polanski, »Problem zdań relatywnych na przykładzie języka górnołużyckiego«, *Slavica Slovaca*, 2, 1967, str. 327–334.

27 Pregled tih metoda pruža npr. R. Becker, *Oberflächenstrukturelle Unterschiede zwischen restriktiven und nicht-restriktiven Relativsätzen im Deutschen*, Trier 1978, str. 2–12.

turi govori o dvama tipovima nerestriktivnih relativnih rečenica — *parentetičkom* i *kontinuativnom*.²⁸ Za parentetičku nerestriktivnu rečenicu je karakteristično da se nalazi umetnuta u nadređenu rečenicu, donosi pozadinsku, sporednu informaciju, bliže je presupoziciji, informativno je manje vrijedna od nadređene rečenice. Ta svojstva su ujedno primarna svojstva svih nerestriktivnih relativnih rečenica. Za kontinuativnu nerestriktivnu rečenicu karakteristično je da se nalazi na kraju nadređene rečenice, tekstosemantički se ponaša kao nezavisna rečenica, doprinosi izgradnji diskursa, bliže je tvrdnji, informativno je jednako vrijedna kao nadređena rečenica.²⁹

Raguž (str. 47) kaže da lingvisti, kako domaći tako i strani, ne uspijevaju utvrditi formalni izraz semantičke razlike između restriktivnih i nerestriktivnih rečenica. Pritom ne spominje da su za engleski i za francuski jezik utvrđeni takvi formalni izrazi razlike čak i na razini relativizatora — u engleskom jeziku relativizator *that* koristi se samo u restriktivnim rečenicama³⁰, u francuskom jeziku je relativizator *lequel* specijaliziran za upotrebu u nerestriktivnim relativnim rečenicama³¹ (Raguž čak ističe suprotno: na str. 53 izričito

kaže da najrazličitiji jezici nemaju relativizator specijaliziran samo za restriktivne ili samo za nerestriktivne rečenice). Osim toga, samo u restriktivnim rečenicama u engleskom jeziku relativizator može i izostati.³² Ne spominje, nadalje, ni da su za njemački jezik popisani formalni izrazi te razlike u obliku determinatora koji dolaze samo ispred restriktivnih ili samo ispred nerestriktivnih rečenica.³³ Za ruski jezik i u gramatici piše da je determinator *tot* formalni izraz restriktivnosti relativne rečenice koja slijedi nakon njega.³⁴ Takva sredstva mogu se utvrditi i za naš jezik, kao što sam pokazala u svojim člancima i knjizi.³⁵ Da je npr. determinator *onaj* jedno takvo sredstvo, i ne htijući dokazuje i Katičić kada u jedinom primjeru u kojem u *Sintaksi* objašnjava odredbenost (restriktivnost) koristi upravo taj determinator za oslikavanje³⁶, a i u članku u *Jeziku*³⁷ pokušajem osporavanja moje tvrdnje da determinatori doprinose restriktivnosti dokazuje upravo suprotno, odnosno potvrđuje moju tvrdnju³⁸. I sam Raguž dokazuje da

28 Usp. C. Lehmann, nav. dj., str. 272–273.

29 O kontinuativnim rečenicama kao o podgrupi nerestriktivnih relativnih rečenica govori i S. Daalder, »Continuative relative clauses«, u *Sprechen und Hören: Akten des 23. Linguistischen Kolloquiums*, N. Reiter (ur.), Tübingen 1989, str. 195–207.

30 V. npr. M. Vitezić, »Relative clauses in English and Croatian«, u *YSCECP, Reports 8*, R. Filipović (ur.), Zagreb 1973, str. 170; M. Montgomery, »The standardization of English relative clauses«, u *Standardizing English*, J. Trahern (ur.), Knoxville 1989, str. 124–125; G. D. Prideaux i W. J. Baker, *Strategies and structures: The processing of relative clauses*, Amsterdam 1986, str. 50.

31 V. npr. C. Rohrer, *Funktionelle Sprachwissenschaft und transformationelle Grammatik*, München 1971, str. 205; W. Birkenmaier, »Restriktive und nicht-restriktive Relativsätze im Russischen«, *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 15, 1977, str. 128.

32 V. npr. H. Must, *Der Relativsatz im Französischen, Deutschen, Englischen und Italienischen*, Göppingen 1972, str. 23; G. Mallinson i B. Blake, *Language typology*, Amsterdam & New York & Oxford 1981, str. 361.

33 Usp. R. Becker, nav. dj., str. 5–12; H. Kurzová navodi za selektivne determinatore poput *solche, derjenige* i za generalizirajuće determinatore poput *jeder, alle* da dolaze samo ispred restriktivnih rečenica (*Der Relativsatz in den indoeuropäischen Sprachen*, Hamburg 1981, str. 11–12).

34 Usp. V. A. Belošapkova u *Грамматика современного русского литературного языка*, N. Švedova (ur.), Moskva 1970, str. 696.

35 V. u *Croatica. Prinosi za XI. međunarodni kongres slavista u Bratislavi*, o. c., str. 151–166; u *Relativna rečenica*, Zagreb 1995, str. 60–108, 303–305; u *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, 33, 1996, str. 121–129; u *Slavisch-germanische Sprachparallelen*, H. Jachnow & A. E. Suprun (ur.), Minsk 1996, str. 163–189.

36 V. u ovom članku bilj. 42.

37 *Jezik* XLI, 3, 1993–94, posebno str. 69–70.

38 O tome sam već pisala u *Jeziku* XLII, 2, 1994–95, str. 53–54.

determinator *onaj* pridonosi restriktivnosti kada, želeći dokazati da nakon vlastitog imena ipak može uslijediti restriktivna rečenica, koristi primjer upravo s tim determinatorom (str. 47), i time osporava svoju tvrdnju kako nema formalnih izraza restriktivnosti. Na istoj stranici još je jedanput osporio tu svoju tvrdnju rekavši da neki determinatori signaliziraju restriktivnu rečenicu, npr. *svaki, sve, nitko, nijedan* — znači li to da te riječi ne smatra *formalnim* izrazima? Osim toga, na str. 69 kaže za primjere nerestriktivnih rečenica da čak i kad ne bi bilo zarez a kao formalnog pokazatelja njihove nerestriktivnosti on bi se morao staviti, što znači da u tim rečenicama postoje i neki drugi formalni znakovi nerestriktivnosti koji zahtijevaju da se rečenica protumači kao nerestriktivna (kao odvojenija, »zasebna«) i da joj se stoga doda zarez: »Takvih primjera i sami smo našli, u kojima ima, izgleda, i drugih indikatora njihove /rečenične/ zasebnosti, gdje bi zarez dakle bio obavezan.«

Za primjer *Zakone što su imeli Dubrovčani* kaže (str. 122): »S jedne strane, taj se primjer daje protumačiti kao apozitivna (neobavezna) odredba relativnom rečenicom, pa u tom slučaju može onda relativ biti zamjenica i imati obilježje akuzativa uz glagol *imati*.« Ovdje ostavljam po strani to što uopće nije jasno kako bi se navedeni primjer »dao protumačiti« i kao nerestriktivna rečenica. Ono što je posebno neshvatljivo jest da u citiranoj rečenici, već gotovo na kraju knjige, Raguž iznenađujuće povezuje nerestriktivnost rečenice s upotrebom sklonjivog *što*, a da prije u knjizi nije nijedanput spomenuo da bi restriktivnost/nerestriktivnost mogla biti povezana s izborom nesklonjivog, vezničkog naspram sklonjivog, zamjeničkog *što* kao relativizatora. Niti kasnije u knjizi ne nudi obrazloženje ovakvoj svojoj rečenici, već ona ostaje tako navedena kao nešto razumljivo samo po sebi. Međutim, nigdje u literaturi ne govori se da bi u našem jeziku izbor relativizatora ovisio o restriktivnosti/nerestriktivnosti, nego taj izbor ovisi o

tipu antecedenta (je li on imenica, ili je čitava rečenica itd.)³⁹ — tako nesklonjivi *što* ne dolazi nikad nakon antecedenta koji je rečenica, dok sklonjivi *što* ne dolazi nikad nakon antecedenta koji je imenica. Tu važnu ovisnost izbora nesklonjivog/sklonjivog *što* o tipu antecedenta Raguž i ne spominje u svojoj knjizi (a možda te ovisnosti ni sam nije svjestan jer kako inače objasniti citiranu njegovu tvrdnju da nakon imenice *zakone* kao antecedenta relativizator može biti i zamjenica, tj. sklonjivi *što*).

Raguž olako koristi riječi koje kao termini imaju svoje određeno značenje. Tako npr. (str. 25) kaže da su prostor i vrijeme trodimenzionalni. Ako je autor pod trodimenzionalnošću mislio nešto drugo od onoga što označava taj termin, onda ga nije trebao upotrijebiti jer će mu svi koji proučavaju kategoriju prostornosti i kategoriju vremena u jeziku reći da prostornost jest trodimenzionalna, ali da vrijeme nije.⁴⁰ Još je gore s terminom *atribut*, za koji je potpuno ustaljeno da označava funkciju (kao što ostale funkcije označavaju termini subjekt, predikat, objekt, priložna oznaka). Taj termin Raguž miješa s terminom *pridjev (adjektiv)*, za koji je potpuno ustaljeno da označava vrstu riječi (kao što druge vrste riječi označavaju termini imenica, glagol, prilog, veznik itd.). Atribut i pridjev označavaju, dakle, dvije različite razine: pridjev može imati funkciju atributa (*CRVENA jabuka je ukusna*) ili funkciju subjekta (*CRVENA je ukusna*) ili drugu funkciju. Tako i funkciju dijela imenskog predikata (*jabuka je CRVENA*) ima pridjev, a ne atribut kako Raguž tvrdi »atribut je i dio

39 V. npr. u bilj. 19 već nabrojane radove D. Maček, zatim W. Browne, nav. dj., str. 115–117, M. Vitezić, nav. dj., pogotovo str. 174 i 184–185.

40 Opširan opis obaju kategorija i jezičnih sredstava kojima se one izražavaju i u kojima se očituje trodimenzionalnost prostora naspram dominantne jednodimenzionalnosti vremena pruža knjiga M. Wiggender, *Zeit und Sprache*, Wiesbaden 1995, pogotovo str. 28–94. Isto tvrdi i I. Pranjković »Vremenski prijedlozi u hrvatskome jeziku«, *Fluminensia*, VI, 1–2, 1994, str. 63, govoreći o »vremenskim prijedlozima, koji su se bez sumnje, uostalom kao *nedimenzionalni*, razvili iz prostornih« (istakla S. K.).

imenskog predikata« (str. 42). Da Raguž ili ne vidi ili zanemaruje općepoznatu razliku između termina *atribut* i termina *pridjev*, pokazuje i kada kaže da je naziv *predikatni atribut* sličan Musićevom nazivu *predikatni pridjev* (str. 97), što niukoliko nije slično jer prvi naziv u sebi sadrži kontradikciju, a drugi, Musićev, ne sadrži nikakvu kontradikciju. Osim toga, Raguž uporno inzistira na terminu *atribut* za *pridjev* čak i kada parafrazira autore koji takvu grešku ne čine (štoviše, za neke od njih i napominje da ne kažu *atribut*): »U tom smislu i govori Peti da je taj atribut (on ga naravno tako ne zove) proširak glagolu...« (str. 99, v. i str. 100, 102, 103).⁴¹

Raguž se na nekoliko mjesta u knjizi osvrće na Katičićeve termine za restriktivnost/nerestriktivnost (v. npr. str. 43, 54). Da bi se oni mogli usporediti s drugim terminima za isto, potrebno je pogledati kako u *Sintaksi* Katičić objašnjava i koristi svoje termine. Želeći vidjeti sistematičnost i dosljednost u Katičićevoj terminologiji, pošla sam kao i većina drugih od toga da Katičić pod *odredbena* misli na restriktivnu rečenicu, pod *objasnidbena* na nerestriktivnu rečenicu, a pod *dometnuta* na podtip nerestriktivne rečenice. Prvo što bi se iz toga moglo očekivati jest da razlika između odredbenih i objasnidbenih rečenica bude u *Sintaksi* opisana prije nego što se spomenu dometnute rečenice. Međutim, kako se vidi i iz kazala pojmova, odredbena rečenica ne biva opisana nego biva samo spomenuta i to tek pred kraj knjige (str. 374–375), u poglavlju koje je posvećeno *dometnutim* rečenicama. Tamo se jednostavno kaže da dometnuta rečenica

»nije odredba nego je objašnjenje. Nije to onaj⁴² brod koji, za razliku od drugih, ima panamsku zastavu, pa je time поближе određen, nego je to već sasvim dovoljno određen brod, jedini o kojem je riječ, a on, to se sad dodaje, ima panamsku zastavu. Takve dometnute odnosne rečenice nisu stoga odredbene nego su objasnidbene.« Ako se očekuje da je barem objasnidbena rečenica ranije opisana, pa se pomoću kazala pojmova krene u potragu za takvim mjestima, onda se vidi da se objasnidbena rečenica doista spominje i ranije. Ali u tim spominjanjima (str. 326, 303) prikazana je kao sasvim drugi tip zavisne rečenice, kao izrična rečenica, a ne kao odnosna (kod izričnih rečenica se i ne postavlja pitanje restriktivnosti/nerestriktivnosti). Da zabuna čitalaca bude još veća, na str. 171–172 prikazana je i kao treći tip rečenice, koji čak više nije ni zavisna rečenica nego je nezavisna (kod takvih se rečenica također ne postavlja pitanje restriktivnosti/nerestriktivnosti). Pa kad se na kraju vidi da je u čitavoj *Sintaksi* odnos između odredbenosti, objasnidbenosti i dometnutosti opisan jedino citatom koji sam navela, onda je razumljivo da će čitatelji koji odgovore o problematici restriktivnosti/nerestriktivnosti traže u Katičićevoj *Sintaksi* ostati uskraćeni, a oni koji iz citiranih rečenica pokušaju razumjeti odnos triju navedenih Katičićevih termina ne mogu utvrditi smatra li Katičić dometnute rečenice podtipom objasnidbenih ili između njih stavlja znak jednakosti ili možda objasnidbene rečenice smatra podtipom dometnutih. To je očito i u Raguževoj rečenici (str. 43) »Pogledaju li se Katičićevi primjeri iz poglavlja o odnosnim rečenicama koje bi trebale biti (u opoziciji prema onim dometnutima) odredbene, onda se mnoge mogu razumjeti i kao objasnidbene, odnosno apozitivne (što i sam kaže, str. 369).« Raguž s pravom i zamjera Katičiću nedosljednost kod upo-

41 O *pridjevima* (*adjektivima*) te o njihovim dvjema osnovnim funkcijama — *atributnoj* i *predikativnoj* — u vezi s relativnom rečenicom u indoevropskim jezicima pregledno govori H. Kurzová, nav. dj., pogotovo str. 10–15 i 71; o pridjevima u atributnoj i predikativnoj funkciji u nje-mačkom jeziku opširno govori W. Motsch, *Syntax des deutschen Adjektivs*, Studia Grammatica III, Berlin ²1965.

42 Katičić ovdje koristi determinator *onaj* kako bi oslikao restriktivnost, a u svom

članku u *Jeziku* XLI, 3, 1993–94, str. 70 tvrdi kako determinator *onaj* ne doprinosi restriktivnosti. Zanimljivo je da u istom članku (str. 76) upućuje upravo na ovaj opis restriktivnosti »osobito § 847«.

trebe tih termina, v. str. 54: »On /Katičić/ naima i među koordiniranimima ima objašnjbene rečenice, a među zavisnima su mu objašnjbene samo podskupina relativnih rečenica koja spada u širu skupinu dometnutih rečenica. Ali ako relativne rečenice objašnjavaju (ako su objašnjbene) kao dometnute, onda objašnjavaju i ostale dometnute. Ta je nedosljednost vezana za još veću nedosljednost, jer se zadržava tradicionalna podjela na zavisne rečenice, među kojima je i jedna skupina relativnih rečenica, a s druge se strane uvodi jedinstvena skupina dometnutih rečenica, koje su zapravo opozicija odredbenima.« Katičić zaboravlja da *Sintaksa* nije literarno djelo pa da čitalac razmišlja »što je pisac htio reći?«, nego se radi o znanstvenom djelu, koje bi stoga moralo biti i pisano na znanstveni način. Iako je pisac (Katičić) možda htio reći da se relativna zamjenica *koji* slaže samo u rodu i broju a ne i u padežu s imenicom na koju se odnosi, napisao je da se zamjenica *koji* »slaže u rodu, broju i padežu s imenicom koju zamjenjuje« (str. 180), čemu je Raguž s pravom prigovorio da nije istina jer padež zamjenice *koji* ovisi o glagolu relativne rečenice (str. 10) te da to potvrđuje čak i primjer koji Katičić navodi *Na putu kojim je dječak krenuo...* No, i Raguž u svojoj knjizi piše na sličan način. Tako, iako je pisac (Raguž) možda htio reći o nesklonjivom relativu *što* nešto drugo, napisao je »posebnost je relativna *što* što se može odnositi na čitav sadržaj rečenice u kojoj je« (str. 110), što je za autora knjige o nesklonjivom, vezničkom relativu *što* velika greška jer je iz literature poznato da se na sadržaj čitave rečenice može odnositi samo sklonjivi, zamjenički relativ *što*. Ako je pisac možda htio reći da ne misli na sadržaj rečenice ispred relativna *što* (dakle ne na antecedent) nego na sadržaj rečenice iza relativna *što*, onda je, kao prvo, to trebao i posebno istaći jer relativizatori se uvijek odnose na antecedent, a kao drugo, pod znakom je pitanja može li se za *što* reći da se odnosi na *dolazi k nama* u »Sreo sam čovjeka *što* dolazi k nama.« (str. 110). I kasnije u knjizi (str. 127) ponavlja da nes-

klonjivi relativizator *što* »upućuje na sadržaj rečenice (jer ne upućuje samo na imensku riječ kao *koji*)« — budući da se zna da *koji* upućuje na imensku riječ kao na svoj antecedent, to bi ponovno značilo da nesklonjivi *što* upućuje na glavnu rečenicu kao na svoj antecedent, a tada se više ne može raditi o nesklonjivom *što* nego samo o sklonjivom. Da će čitatelji upravo tako i razumjeti Raguževe rečenice — dakle da *što* upućuje na glavnu rečenicu kao na svoj antecedent — potvrđuje se i u prikazu Raguževe knjige, gdje je V. Rišner pokazala da je upravo tako razumjela te rečenice napisavši (str. 64) »Raguž dolazi do svoje temeljne postavke o razlici u uporabi *koji* i *što* budući da *što* ne upućuje samo na imensku riječ — antecedent — nego na sadržaj rečenice, pretpostavka je da upućuje na očit, konkretan sadržaj *glavne* rečenice.« (istakla S. K.). Autorica pritom nije primijetila da je Raguž učinio grešku i da samo sklonjivi *što* može upućivati na glavnu rečenicu (usp. primjere sa sklonjivim *što*: *Papiga je doletjela nazad, ŠTO nas je i obradovalo / ČEMU smo se i obradovali / S ČIM smo se pomirili / OD ČEGA nas je zaboljela glava* itd. naspram primjera s nesklonjivim *što*: *Papiga je doletjela nazad, *ŠTO smo se (tome) i obradovali / *ŠTO smo se (s tim) pomirili / *ŠTO nas je (od toga) zaboljela glava* itd.). U zaključku Raguž također ističe (str. 153) »Sam relativ *što* kao ni deiktik *to* ne upućuje ni na jednu riječ posebno, nego upućuje na čitav sadržaj rečenice. Zastupajući tako čitav sadržaj rečenice, *što* ujedno zastupa i imensku riječ u njoj i tek se tako može odnositi i na nju.« — ponovno se kao prvo može reći da relativizator zastupa svoj antecedent, a kao drugo, može li se za primjer »Vidio sam čovjeka *što* dolazi k nama« reći da *što* zastupa *dolazi k nama*, te kao treće, imenska riječ se nalazi ispred *što* a ne u *dolazi k nama*.

Govoreći o pojedinim pitanjima Raguž ne spominje neke nezaobilazne autore, čiji radovi bi mu pomogli da potpunije sagleda temu o kojoj je riječ: npr. o razvoju nesklonjivog relativizatora *što* u slavenskim jezi-

cima (str. 11, 14, 29, 121) ne spominje H. Kurzovu; o upotrebi lične zamjenice uz taj relativizator (str. 11, 121) ne spominje B. Comriea i E. Keenana, koji su na primjeru pedesetak jezika izveli važne zaključke na tu temu; o pitanju predstavlja li nesklonjivi *što* antecedent (str. 12, 110–111) ne spominje zaključke J. van der Auwere i D. Kučande o pragmatičkom zastupanju (iako taj rad, za razliku od drugih, navodi u literaturi). Govoreći o pitanju uvode li veznici *kako*, *gdje*, *da* relativnu rečenicu (str. 39, 148) ne spominje rad M. Kovačevića. Nakon što je u posljednjem poglavlju knjige dodirnuo to pitanje, izvlači o njemu u zaključku knjige na više mjesta zaključke koji variraju od ostavljanja *pitanja otvorenim*, preko *kategoričnog tvrđenja* da to nisu relativne rečenice do nesigurnog da mu se čini: »Nastojali smo pokazati (u posljednjem poglavlju) da to nije odnosna rečenica. Svjesni smo da će tu trebati pružiti daljih i detaljnije obrazloženih dokaza. /... / Po našem shvaćanju odnosa u takvim rečenicama tu nema govora o izričitom odnosnom karakteru tih rečenica. /... / Tako nam se čini da ni rečenice s veznicama *kako*, *gdje*, *da* ne možemo držati za odnosne.« (str. 154, 155, 156). Dvostruku sintaktičku povezanost rečenica s tim veznicama pokušao je osporiti Raguž u svom gore spomenutom radu iz 1991. Međutim, njegove tvrdnje nisu dosljedne: u uvodnom dijelu rada navodi da sumnja u atributnost (relativnost) takvih rečenica, nekoliko stranica kasnije i izričito kaže da nisu relativne rečenice, da bi pri kraju rada odstupio od svoga stava (»ako bi se i one u nekom smislu mogle uzeti za relativne, tu je relativnost svakako drugačijega tipa«, »ako smo uvjetno rekli za veznike *kako* i *gdje* da su nekako 'relativni'«) i da bi u samom zaključku jednu za drugom izrekao kontradiktorne tvrdnje o tim rečenicama — »ne može biti riječi *!* / o odnosnim rečenicama. Kako i u kojem smislu su i to *!* / relativne rečenice, odnosno relativni veznici, o tome smo upravo u ovome nastavku i govorili /... / s uvjerenjem da jest *!* / o nekoj relativnosti riječ.« Raguž (1991:

217, 232, 237, 239). Osim toga, Raguž izriče nekoliko netočnih tvrdnji o relativizatorima: kaže (na str. 221) o tipičnim relativizatorima da ne mogu za antecedent imati enklitički oblik lične zamjenice, no među primjerima koje sam analizirala *IMA IH KOJI POKAZUJU* da (naj)tipični(ji) relativizator *koji* može imati za antecedent enklitički oblik lične zamjenice (npr. *ih*, kao u rečenici koju sam upravo navela); nadalje, kaže (na str. 239) da veznici *gdje*, *kako* i *da* pripadaju zavisnoj rečenici kao i relativizatori — no veznik ne pripada relativnoj rečenici kao zamjenički ili priložni relativizatori jer oni vrše unutar relativne rečenice sintaktičku funkciju, a veznik ne vrši.

Raguž na koricama knjige ima naslov *Odnosne rečenice s veznikom što*, a na naslovnoj stranici odmah nakon korica ima naslov *Odnosne rečenice s relativom što*. Takvo neuobičajeno postojanje dvaju naslova ukazuje na to da je naslov na koricama izmijenjen u zadnjem trenutku. Naime, i Raguževa doktorska, koja je u osnovi toj knjizi, ima u naslovu termin *relativ*, a i Raguž u čitavoj knjizi riječ *što* naziva *relativizatorom* ili skraćeno *relativom*. Zašto je autor izbacio riječ *relativ* s korica, može se samo pretpostavljati. Da Katičićevo proglašavanje termina *relativizator* »zoološkim vrtom terminološke egzotike« ne vrijedi za taj termin ali da vrijedi za termin *odnosnik*, već sam argumentirala u svom prijašnjem članku u *Jeziku*.⁴³ Da Katičić nije u pravu kad kaže da je termin *relativizator* svojstven samo onim lingvistima koji koriste transformacijsko-generativnu metodu⁴⁴, vidi se i po tome što nijedan u tom mom članku nabrojani hrvatski lingvist koji koristi termin *relativizator* ne primjenjuje u svom radu transformacijsko-generativnu metodu. A ima i stranih lingvista koji pišući radove na nekom stranom jeziku također koriste termin *relativizator*, *relativ*, *relativum* a da pritom ne primjenjuju transformacijsko-generativnu

43 *Jezik*, XLII, 5, 1995, str. 131.

44 *Jezik*, XLII, 1, 1994–95, str. 31.

metodu (npr. A. A. Zaliznjak, E. Kerkhoff, J. Bauer, J. Oravec, R. Večerka, L. Uhlířová, H. Seiler)⁴⁵. Raguž, iako u svim podnaslovima knjige koristi jedino termin *relativna* rečenica, kao i na gotovo svim stranicama knjige, nije u naslov knjige stavio *relativna* rečenica nego *odnosna* rečenica, premda velika većina hrvatskih lingvista koristi termin *relativna* rečenica,⁴⁶ što je u prikazu Raguževe knjige navela i Vlasta Rišner. Autorica prikaza, očito naviknuta čitanju hrvatskih radova u kojima se koristi termin *relativna* rečenica te naviknuta da ga i sama koristi pišući svoj magistarski rad na temu relativnih rečenica, bila je ponukana da komentira naslov Raguževe knjige »o odnosnim rečenicama (u literaturi češće nazivanim relativnim rečenicama)«, da sama primijeti ovu nelogičnost u izboru naslova (str. 62).

Raguž tvrdi (str. 125) »prednost je ipak i hrvatskoga i srpskoga jezika što je u njima relativ *što* u odnosu na ostale slavenske jezike veoma čest i jak konkurent relativu *koji*«. Ne kaže na osnovi kojeg korpusa ili na osnovi kojih podataka iz literature iznosi takvu tvrdnju. Mjerenje pak koje sam provela pokazuje da je nesklonjivi *što* stilska rezerva za *koji*, a nika-ko jak konkurent jer i u onom funkcional-

nom jezičnom stilu u kojem se najviše koristi da bi se izbjeglo prečesto ponavljanje ionako najučestalijeg relativizatora *koji* rečenice uvedene nesklonjivim *što* ni blizu nisu tako učestale kao rečenice uvedene pomoću *koji*, tako da se ne može reći da *što* konkurira relativizatoru *koji*⁴⁷ (osim toga i sam Raguž na str. 131 kaže da je »upotreba relativna koji šira od upotrebe relativna *što*«).

Govoreći o relativnim rečenicama Raguž navodi bez ikakve napomene primjere rečenica uvedene veznikom *da* koje nisu relativne (str. 14) »Krivo mi je *što/da* se tako dogodilo. Dobro je *da/što* je i to prošlo.« — da i ove rečenice smatra relativnima iako one to nisu, čitatelju sugerira i nekoliko redova kasnije gdje veznik *da* navodi kao ravnopravan relativnoj zamjenici *koji* riječima da su oboje »elementi relativizacije«. Na str. 18 kaže da će neodredene hipotetičke zamjenice (*što, štogod, tko, thogod, koji* itd.) ostaviti po strani jer one »pripadaju području tzv. zavisnih rečenica«. Međutim, te zamjenice koriste se i u nezavisnim rečenicama, npr. *Mogao bi tko(god) doći. Mogli bismo što(god) pojesti*. Na str. 33 i sam navodi primjere hipotetičkih nezavisnih rečenica s takvim zamjenicama. Nadalje, kaže (str. 119) da za razliku od veznika *i*, koji vezuje i rečenice i riječi, veznik *a* ne vezuje riječi. No, već sljedeća rečenica koju je napisao nakon te tvrdnje opovrgava je: »Dakle, imamo dva *i*, a samo jedan *a*.« U toj rečenici veznik *a* povezuje riječi, kao i u primjerima *Imamo pet krušaka a samo dvije jabuke*. ili *Marko je došao jučer a Petar prekjuečer*. ili *On je star a vitalan*.

Da mu povezivanje rečenica, i to relativnih, nije jača strana, Raguž pokazuje i kada na primjeru nezavisne rečenice iz Marinkovića želi oslikati kako se ona može preoblikovati u relativnu (str. 75). Tako od »Potrebni su, eto, rep i crijeva, a ja *ih* nemam« Raguž dobiva »Potrebni su, eto, rep i crijeva, *koje* ja nemam«, gdje zbog

45 A. A. Zaliznjak, »Противопоставление относительных и вопросительных местоимений в древнерусском«, *Балто-славянские исследования*, 1981, str. 89–107; E. Kerkhoff, *Der Relativsatz*, Groningen 1970, str. 10; J. Bauer, »K vývoji vztažných vět v slovanských jazycích«, *Slavica Slovaca*, II, 4, 1967, str. 298–303; J. Oravec, »Poznámky o slovenských vztažných vetách«, *Slavica Slovaca*, II, 4, 1967, str. 342; R. Večerka, »Dvě poznámky k vývoji slovan-ských vět vztažných«, *Slavica Slovaca*, II, 4, 1967, str. 345; L. Uhlířová, »Vztažné věty v češtině: vztah mezi jejich syntaktickou strukturou a aktuálním členěním«, *Slovo a slovesnost*, LV, 2, 1994, str. 91, 97; H. Seiler, *Relativsatz, Attribut und Apposition*, Wiesbaden 1960, str. 11.

46 Na str. 131 u mom nav. članku u *Jeziku* nabrajam te lingviste.

47 Opširnije v. u S. Kordić, »Relativizator *što*«, *Suvremena lingvistika*, XIX, 35–36, 1993, str. 103–129.

kongruencija zamjenice *koje* relativna rečenica zvuči, najblaže rečeno, neobično. Isto je i na str. 58, gdje konstruira primjer relativne rečenice »Dao mu je novaca, *koje* mu je ranije rijetko davao.« Na str. 83 konstruira rečenicu s nesklonjivim relativizatorom *što* »Sagradili su i sjenicu u onome vrtu *što* se tebi u *njemu* svidjelo« — pritom zaboravlja da je u lingvističkoj literaturi o relativnim rečenicama već poznato kako se upravo u tipu rečenice kakvu je konstruirao ne koristi nesklonjivi relativizator *što*: utvrđeno je da u slučajevima kada bi antecident imao u relativnoj rečenici funkciju priložne oznake nesklonjivi veznik *što* nije prihvatljiv kao relativizator, već je prihvatljiv ili zamjenički relativizator *koji* ili priložni relativizator (npr. *gdje*).⁴⁸

Na str. 31 Raguž ističe da: »opća upitna čestica je u hrvatskome samo *li* (a ne *da*, *da li*, itd., kako se često može naći po gramatikama)«. Budući da, po običaju, nije naveo u kojim se to gramatikama tvrdi pogrešno, pogledala sam u novijim hrvatskim gramatikama i ustanovila da se ni u jednoj od njih ne nalazi ta tvrdnja.⁴⁹ Dakle, niti se često tvrdi niti to novije hrvatske gramatike uopće tvrde. Jedino Katičić (str. 135) ima takvu tvrdnju, tako da je Raguž svoju kritiku trebao ograničiti samo na Katičićevu *Sintaksu*.

Iako je iz dosad prikazanog vidljivo da Ragužu nisu jasne mnoge temeljne postavke o relativnim rečenicama i o rečenicama općenito, ipak je i on uočio neke kontradikcije i konfuznosti koje se o tim temama mogu naći u Katičićevoj *Sintaksi*. Tako je Raguž pored gore već spomenutog Katičiću zamjerio i da primjenjujući metodu

preoblika u svojoj *Sintaksi* dobiva iz iste pokazne zamjenice jedanput jedan relativ a drugi puta drugi te »Otkuda je nastao poticaj da se upravo dobije takav i taj relativ, o tome ne znamo ništa.« (str. 67). Osim toga, zamjera Katičiću nedosljednost u primjeni te metode: »u primjerima za zamjenljivost *koji* i *što* (§ 524) ne pretpostavlja (kako to inače čini) demonstrativ /.../. Ako treba ostati dosljedan običaju da u ishodišnim rečenicama uvijek ima demonstrative, onda ih je i tu trebalo pretpostaviti.« (str. 76, 77). Također zamjera (str. 77–78) i da Katičić nejasno opisuje odnos između *to* i *što*: »Ali tu onda nije jasno kako se prilog može naslanjati na zamjenicu (*to što*...). Da to nije posve jasno, pokazuje i formulacija tog pravila: 'Veznički prilog *to* zamjenjuje se pri odnosnom uvrštavanju odnosnim prilogom *što*. Tako se dobiva korelacija između *pokaznoga veznikova priloga* ili *pokazne zamjenice* i *odnosnoga priloga*.' (podvukao D. R.).« te da takvo Katičićevo objašnjenje »nije dobro objašnjenje o načinu sklapanja ishodišnih rečenica«.

Premda je Katičićeva *Sintaksa* često tematizirana u Raguževoj knjizi, ipak ni Raguž nije ostao pošteđen određenog broja istih slabosti koje se nalaze u Katičićevoj *Sintaksi*. Tako npr. Raguž kao i Katičić opis suvremenog jezika često temelji na nepostojećem jeziku, na arhaičnim primjerima starim više stotina godina koji ne mogu služiti za opis suvremenog jezika, te kao i Katičić koristi primjere iz pjesničkog jezika, koji zbog svog odstupanja od standardnog ne mogu služiti kao osnova za opis suvremenog standardnog jezika. O funkcionalnostilski raslojenom korpusu naravno nema ni riječi, a nema ni statističkog prikazivanja odnosa koji bi se mogli istražiti o učestalosti određenih pojava vezanih uz nesklonjivi *što*. Upravo takva mjerenja koja sam sama izvršila na funkcionalnostilski raslojenom korpusu suvremenog hrvatskog standardnog jezika, odnosno kako Katičić kaže »na reprezentativnom i kulturnohistorijski vrijednom kor-

48 V. npr. već navedeni rad D. Maček iz 1986. god., str. 41.

49 Vidi Barić i dr., nav. dj. iz 1979, str. 214; Babić i dr., nav. dj., str. 734; S. Težak i S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb 1992, str. 140. U starijoj gramatici I. Brabec, M. Hraste i S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb 1965, str. 157, samo je navedeno da *li*, *da li*, *eda li* stoje u upitnoj rečenici, a ne i da su opće upitne čestice.

pusu«⁵⁰, dala su vrlo zanimljive rezultate koji pokazuju da se nesklonjivi relativizator *što* doista koristi kao stilska rezerva za ionako najučestaliji relativizator *koji*, o čemu Raguž ništa ne kaže. Također se tim mjerenjima može vidjeti koji funkcionalni stilovi više koriste nesklonjivi relativizator *što* a koji manje. Zatim se može vidjeti učestalost nesklonjivog relativizatora *što* naspram sklonjivog i naspram svih ostalih relativizatora koji se pojavljuju u jeziku, zatim uz kakve antecedente dolazi koji relativizator itd. Sve bi to doprinijelo boljem upoznavanju prirode i funkcije nesklonjivog relativizatora *što*.⁵¹

Zbog svih nabrojanih nedostataka Raguževe knjige (i drugih, nespomenutih, te često zbunjujućeg stila, npr. »Koliko je god taj stav općenito najuobičajeniji, ne mislim da je posve siguran, iako mi se čini najuvjerljivijim.«, str. 27) ostaju u sjeni i neka bolja mjesta u toj knjizi. Tako su npr. dobro opisani korelativi — za razliku od Katičića, koji ne uočava razliku između zamjenice koja stoji ispred relativne rečenice i zamjenice koja stoji iza relativne rečenice, Raguž uočava tu razliku te termin *korelativ* koristi za ovu drugu zamjenicu definirajući »da je korelativ onaj ponovljeni antecedent, kada je rečenica u inverziji« (str. 59, v. i str. 60).⁵² Osim toga, u Raguževoj knjizi ponudena je i jedna zanimljiva shema zamjeničkog sustava (str. 19). Na kraju iščitavanja knjige D. Raguža može se zaključiti samo da je zaista šteta što autor usmeno iznesene vrlo krupne prigovore upućene njegovoj doktorskoj disertaciji *Priroda i funkcija nepromjenljivog relativa što* na njenoj obrani 1990. g. nije primijenio pripremajući taj

svoj rukopis za objavljivanje kao knjigu, za što je imao, uz malo dobre volje i truda, sasvim dovoljno vremena. Time je postupio isto kao i autor čiju *Sintaksu* u svojoj knjizi kritizira: i R. Katičić je, kako piše u predgovoru *Sintakse*, njeno pisanje okončao 1978. g., ali ju nije doradivao iako je do 1986. g., kada je konačno objavljena, imao dosta vremena za to, a dorada je, kao što se stalno pokazuje od objavljivanja do danas, bila i ostala neophodna. U svakom slučaju, Raguževa knjiga ovakva kakva jest stala je ravnopravno uz bok Katičićevoj *Sintaksi* u poniranju hrvatske sintakse. Odabравši izuzetno zanimljivu lingvističku temu, D. Raguž je propustio priliku da je na znanstveno utemeljen način i opiše i time pronikne u svo bogatstvo i mogućnosti koje mu odabrana tema pruža. Kakvo mjesto u kraljici lingvistike (kako se u svijetu još naziva sintaksa) zauzima kraljica sintakse — tema relativnih rečenica, vidi se i iz podatka da se npr. u američkoj lingvistici svaki drugi objavljeni magistarski ili doktorski rad bavi ne sintaksom nego jednim dijelom sintakse — relativnim rečenicama.⁵³ U hrvatskoj lingvistici je danas nažalost nerealna i sama pomisao da svaki drugi članak bude barem općenito iz područja sintakse. Može se samo tu i tamo naići na radove koji su na razini radova zagrebačke sintaktičke škole s kraja 19. stoljeća, koja je takva kakva je bila ravnopravno korespondirala sa svijetom. To je premalo, a od stare slave se ne živi dugo.

SNJEŽANA KORDIĆ

51 No kako sam sama izvršila ta mjerenja, njihovi rezultati koje sam već objavila mogu nadoknaditi i tu prazninu u Raguževoj knjizi.

52 Na jednak način termin *korelativ* koristim u svojim radovima i ja, dok za zamjenicu ispred relativne rečenice koristim termin *determinator*. Da Katičić ne razlikuje ove dvije uloge zamjenica nego i jednu i drugu naziva *korelativom*, vidi se i u njegovoj *Sintaksi* i u njegovom članku u *Jeziku* XLI, 3, 1993–94, str. 65–77.

53 Usp. C. Lehmann, nav. dj., str. 4: »... jede zweite in den USA erscheinende linguistische Magister- oder Doktorarbeit mit dem RS /Relativsatz/ zu tun hat.«